

Вступ	7
Розділ 1. Методологічні основи викладання світової літератури	11
Розділ 2. Методика викладання світової літератури в науковій парадигмі	41
Розділ 3. З історії методики викладання світової літератури в Україні.....	57
Розділ 4. Методи та прийоми вивчення світової літератури	71
Розділ 5. Основні етапи сприймання художнього твору та шляхи його аналізу	103
Розділ 6. Теорія літератури: методичні аспекти	123
Розділ 7. Родо-жанрова специфіка літератури в методичному дискурсі	135
Розділ 8. Культурологічні та комунікативні аспекти методики викладання світової літератури	157
Розділ 9. Особливості шкільної методики викладання світової літератури.....	169
Розділ 10. Специфіка викладання світової літератури у закладі вищої освіти	197
Запитання та завдання для повторення, контролю, самоконтролю	224
Короткий термінологічний словник	230
Література	235
Додатки	240
Предметний покажчик	292

Прийде хтось і скаже:

– Можу бути вчителем.

Запитайте:

– Гарчати і кусати вмієте?

Якщо скаже: «Так!» – виженіть, він не наш.

Якщо скаже: «Ні, але можу навчитися!» – виженіть, він не наш.

Якщо скаже: «Так, але можу відучитися!» – беріть на випробовування.

Якщо скаже: «Перепрошую, я помилився адресою!» – доженіть його на вулиці та поверніть. Він наш.

Ш. Амонашвілі
«Щоб дарувати дитині іскру знань, учителю
слід увібрати море Світла»

Прийде хтось і скаже:

- Можу бути вчителем, маю диплом.

Де ж діти? Дайте мені вчити їх!

Можу тримати їх в руках.

Умію кричати й галасувати,

утискати й принижувати.

Можу лякати, погрожувати.

Можу доводити до відчаю.

Вмію насміятися та висміювати.

Буду звинувачувати і сварити всіх і кожного.

Буду у всьому відмовляти.

Буду доносити батькам і налаштовувати їх проти своїх же дітей.

Умію суворо карати.

Я бездушний, безсердечний, мстивий, дратівливий, грубіян, істеричний.

Що ще потрібно?

Дайте вчити дітей...

Скажіть такому:

- Ми не тримаємо в школі скажених собак!

Ш. Амонашвілі
«Щоб дарувати дитині іскру знань, учителю
слід увібрати море Світла»

По десяти роках, що минули з часу першого видання цього посібника, цілком увиразнився факт потрібності, актуальності, значущості методики як окремої галузі фахового знання, професійної компетентності, особистісної готовності учителя чи викладача до здійснення своєї місії: навчати, розвиваючи й виховуючи, виховувати, навчаючи й розвиваючи, розвивати, навчаючи та виховуючи. Водночас поза ліком часу незаперечним є факт необхідності літератури – як дискурсу, контексту й тексту: необхідності для окремої особи(стості), спільноти, нації, культури. Щоразу нові здобутки у цивілізаційному поступі людства лише додають нових барв і відтінків цій необхідності, позаяк людина прагне зрозуміти і бути зрозумілою, прагне дивитися і бачити, слухати і чути, пізнавати й зустрічати нові загадки і таємниці. Тому література була, є й буде тим універсальним джерелом, з якого – натхнення, радість буття, оптимізм і впевненість, з якого – сумніви та їхнє вирішення, з якого – на одне питання сотні відповідей. Отож, потрібним є той, хто з охотою буде поряд на шляху шукань та знахідок, хто вчасно підставить плече або відійде вбік – завжди потрібним буде вчитель. Таким чином, методика викладання літератури не лише не втрачає своєї актуальності, а набуває нових горизонтів значущості, адже цифрова доба вийшла на новий етап свого розвитку – не поборювання й витіснення, а гармонійного співіснування й порозуміння.

*****

Надзвичайно важлива особливість визначає суть освітнього простору – до нього причетні всі: незалежно від віку, статі, національності, сфери професійної діяльності, перспективного погляду на власне майбутнє та майбутнє своїх близьких чи зовсім незнайомих. Кожен із нас є тим, що знає та відчуває, про що мріє і в чому розчаровується, за що вболіває і що волів би залишити поза своїми спогадами. Кожен із нас увібрав у свою вдачу та інтелект надбання попередніх поколінь, досвід батьків, учителів, наставників.

Справедливість світопорядку значно зумовлена тим, що нікому не вдалося оминати етапу навчання. З раннього дитинства і впродовж усього життя ми згромаджуємо у своїй пам'яті численні факти, події, імена, фіксуємо певні символи, вчимося дивитися і бачити, слухати і чути... Співтворцями нашого «я» у різні періоди ставали різні люди. Тривалий час поряд були вихователі, вчителі, викладачі. Завдяки їхнім зусиллям людина стає собою, розуміє свої бажання й сподівання, накреслює шлях до омріяного майбутнього. Хвилини спілкування з учителем незабутні – нехай які емоції пов'язуються з ними. Видається, що спілкування за посередництва художньої літератури має особливу місію – відкрити кожному всесвіт почуттів, переживань і настроїв, повести уяву шляхами історичних драм і людських трагедій, вкарбувати знаки співпереживання та поваги один до одного. Саме фахова компетентність учителя чи викладача літератури повинна стати засобом плекання особистості, різцем, що має шліфувати найкращі людські чесноти й усувати найменші вади.

Знання психологічних закономірностей навчання, його дидактичних основ та методичних принципів забезпечить фахову досконалість педагога, допоможе йому не лише усвідомити, але й практично втілити переконання Плутарха про те, що «розум дитини – не посудина, яку треба заповнити, а смолоскип, який треба запалити». Світова література посідає особливе місце в освітньо-виховному просторі загалом, у розмаїтті навчальних дисциплін, зокрема. Вже на рівні середнього шкільного віку учні загальноосвітньої школи мають змогу прилучитися до унікальної духовної скарбниці, до кращих надбань людського досвіду, його інтелектуальних, моральних, етичних відкриттів. Читання художнього тексту формує спосіб світосприймання; спроби аналітичного опрацювання спонукають до активізації критичного, самостійного, творчого мислення; рефлексії над прочитаним, інтерпретація смислу сприяють розвитку умінь та навичок ефективної комунікації.

Складність та багатоплановість світової літератури як феномену мистецтва позначається на формуванні методологічних засад і методично-практичних підходів до її репрезентації як у загальноосвітній, та і у вищій школах. Активне впровадження курсу світової літератури в систему середньої освіти, що розпочалося з 1992 року, засвідчило важливість цього предмету для цілісної та гармонійної підготовки молодого людини. Шлях змістового та методичного оформлення шкільного курсу «Зарубіжна література» виявив чимало проблем психолого-педагогічного, методичного, інтерпретаційного, герменевтичного планів. Водночас науковцям, авторам навчальних програм, підручників, посібників, робочих зошитів, укладачам різноманітних допоміжних матеріалів вдалося максимально сконцентрувати найбільш показові тексти світової літературної класики, розташувати їх згідно із віковими особливостями та можливостями читачів, запропонувати певну систему літературознавчої підготовки учнів.

Процес становлення змісту і форми навчальної дисципліни виявив низку проблем, пов'язаних із підготовкою вчителя та викладача літератури. Ефективність фахової підготовки зумовлюється як бажанням педагога трансформувати власні знання та уміння в особистісний досвід учня або студента, так і вмінням практично зреалізувати відпрацьовану систему форм, засобів та прийомів оптимальної організації навчально-пізнавальної діяльності.

Саме з метою якісної підготовки майбутнього вчителя чи викладача світової літератури розроблений цей посібник. Його змістова складова, як і структурне вирішення зумовлені потребою подати основні відомості з історії становлення методики викладання літератури як окремої навчальної дисципліни, необхідністю показати основні психолого-дидактичні принципи викладання літератури, подати цілісну систему методів, форм і прийомів роботи з літературним твором. З огляду на основну мету предмету «Методика викладання світової літератури» в загальноосвітній та вищій школі ключовим завданням посібника є максимальне сприяння вдосконаленню фахових умінь та навичок майбутнього вчителя чи викладача. Завдання викладеної методичної концепції полягають у:

- викладенні засад формування методології викладання світової літератури в контексті загальноосвітнього та фахово спрямованого навчального процесу; з'ясуванні провідних тенденцій історії становлення та розвитку методики викладання світової літератури;
- визначенні особливостей педагогічної діяльності словесника в мікросередовищі загальноосвітньої та вищої школи; формуванні уявлення про специфіку світової літератури як естетично-інтелектуального феномену та особливого предмету вивчення й дослідження;
- визначенні особливостей сприймання та розуміння художнього тексту в різних вікових групах та зумовлених ними форм та прийомів роботи з твором; засвоєнні основних підходів до організації навчально-пізнавальної діяльності в середній школі та вищому навчальному закладі;
- формуванні умінь та навичок проведення кваліфікованого літературознавчого аналізу відповідно до вимог нормативних документів;
- розвиткові осмисленого бажання та фахового уміння передати учням чи студентам власне знання про літературу, особистісне її сприймання, розуміння, оцінку;
- відпрацюванні навичок толерантної комунікації, спрямованої на створенні атмосфери співтворчості та порозуміння в контексті опрацювання літературного твору.

Таким чином, увага зосереджується на важливих аспектах літературознавчого дискурсу, ключових поняттях сучасної дидактики, основних методах, формах та прийомах планування та здійснення практики викладання світової літератури. Розташування основного та додаткового навчального матеріалу (ідея запозичена автором із відомої книги «Революція в навчанні» / Драйден Г., Вос Дж.) сприятиме не лише засвоєнню базових знань з методики викладання світової літератури, але й розширить ерудицію студентів, поглибить їхні фахові знання. Для узагальнення вивченого, самоконтролю та діагностики результатів опанування методичних засад викладання світової літератури запропоновані питання та завдання репродуктивного і творчого характеру.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- концептуальні вимоги до успішного викладання світової літератури
- методологія як учення про методи пізнання й перетворення дійсності; сукупність прийомів дослідження у будь-якій науці; галузь наукових знань
- необхідність та актуальність визначення методологічної основи методики викладання світової літератури
- історія становлення методики світової літератури як теоретичної та прикладної науки
- метод як певний спосіб пізнання твору чи спосіб його дослідження
- основні теоретичні проблеми сучасної методичної науки
- основні напрями створення методології «Методика викладання світової літератури» як наукової дисципліни
- принципи методики викладання світової літератури у середній та вищій школах
- методологічні основи навчальної дисципліни «Методика викладання світової літератури»

Надзвичайно гострою проблемою на тлі швидкого розвитку високих технологій та глобалізаційних процесів стала гуманітаризація технологій та глобалізаційних процесів університетської освіти. Однією із важливих складових місії Університету завжди вважали завдання зберігати культурну спадщину, водночас збагачуючи її та неперервно інтерпретуючи. Тобто моральним обов'язком Університету як інституції було передання традицій від одного покоління до іншого, навчання тих методик та дисциплін, на які сьогодні не існує великого попиту і які ніби перебувають у сфері перетину сучасних інтересів. Історія повчально засвідчує і переконливо доводить, що часто великі ідеї не мали жодного стосунку до новомодних віянь.

*Марія Зубрицька.
Філософський дискурс ідеї Університету:
в складних лабіринтах пошуку істини*

Кожна навчальна дисципліна, надто та, що має безпосередній стосунок до формування свідомості та самостійного творчого мислення, розвитку інтелекту й становлення духовного потенціалу особистості, починається із осмислення загальних засад, ключових принципів, вихідних понять та категорій. Методика викладання літератури відповідальна за Книгу (за її життя в історичній перспективі, за збереження її неповторності й значущості), за особистість в її унікальності, за неперервність культурного поступу, за гармонійне входження традицій в сучасне й майбутнє.

Три сторіччя тому Ісаак Ньютон написав: «...самому собі я видавався тільки хлопчиком, що бавиться на морському березі, час від часу знаходячи то краще відшліфованого камінчика, то мушлю, гарнішу від інших, тим часом як величезний океан істини лежав переді мною геть незвіданий»¹. Невичерпний океан літератури приховує у своїх глибинах справжні скарби, перлини тисячолітнього досвіду людства чекають щоразу нових поціновувачів, тих, кому відкриється краса і мудрість слова.

Успішне викладання світової літератури можливе за гармонійного поєднання трьох концептуальних вимог:

- 1) знання літератури у цілісному комплексі авторів, текстів, історичних чинників, теоретичних постулатів тощо;
- 2) потреба передати своє знання іншим;
- 3) набір певних навиків організувати свій контакт з іншими з метою передати власне знання.

На думку Л. Мірошніченко, специфіка предмету світова література полягає у тому, що «як навчальний предмет є, з одного боку, системою планомірного тематичного впливу на духовність учня під керівництвом учителя, а з другого – складовою синтетичної гуманітарної освіти. Вона створює можливість реальної взаємодоповнюваності дисциплін у процесі навчання. Тому теорія методики викладання світової літератури у навчальному закладі повинна спиратися на головні закони розвитку мистецтва загалом, літератури та педагогічного процесу зокрема, дослідження яких неможливо здійснити без визначення й обґрунтування основ наук, що виконують роль підвалин цих дисциплін, тобто – методології»². Методика викладання світової літератури у системі формування та реалізації власне предметної методології зумовлюється подвійною природою самого об'єкта вивчення.

Як цілісний, системотворчий процес методика викладання літератури спирається на: 1) головні закони розвитку мистецтва загалом; 2) головні закони розвитку літератури; 3) головні закони розвитку педагогічного процесу. Осмислення триєдиної методологічної бази забезпечує цій дисципліні розуміння її завдань, критичне засвоєння попереднього науково-методичного досвіду, перспективне бачення форм та прийомів її практичного застосування. Передусім методологія викладання літератури має у своїй основі певний підхід до тлумачення мистецтва як феномена культури. Залежно від засадничого розуміння суті й специфіки мистецтва розвивається науково-понятійний апарат методології.

¹ Кайку М. Візії: як наука змінить XXI сторіччя. – Львів : Літопис, 2004. – С. 17.

² Мірошніченко Л. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. – К. : Вища школа, 2007. – С. 8.

- Криза ідентичності Університету в сучасних умовах очевидна – світ блискавично змінюється, а Університет щоразу менше впливає на ці зміни ... ідея корисності знань поступово перетворюється в ідею корисливості, що вже суперечить самій сутності Університету.
- Соціальним завданням Університету ... є розвиток у студентів критично творчого мислення, особистої ініціативності, здатності й стремління до самоосвіти, тобто таких навичок та вмінь, які допоможуть їм гідно виконувати свою соціальну роль і знаходити способи реалізації в цьому мінливому світі.
- Неважко уявити, яким є сьогодні академічний ідеал, якщо він не гарантує особливих благ, не забезпечує високого статусу в суспільстві і до того ж є низькооплачуваним?

*Марія Зубрицька.
Філософський дискурс ідеї Університету:
в складних лабіринтах пошуку істини*

Очевидно, вибір певного методу викладання спиратиметься на те, чим є література у контексті своєї мистецької природи: засобом художнього осягнення і переживання світу чи перетворенням світу за законами краси; джерелом творення нової, естетично зарядженої дійсності чи виявом ігрової сутності людини; посередником у сакральних (освячувальних) діях чи інструментом виховання / розбещення, мобілізації / деморалізації тощо; пізнавальною дійсністю чи втіленням позиції і світовідчуття автора; міжособистісним спілкуванням, створенням образів чи оперування знаками.

Згідно із термінологічними визначеннями, «методологія – 1) учення про методи пізнання й перетворення дійсності; 2) сукупність прийомів дослідження у будь-якій науці; 3) галузь наукових знань, яка вивчає засоби, передумови та принципи організації пізнавальної і практично-перетворювальної діяльності й виконує роль підвалин існуючих дисциплін»³. Кожне із визначень виконує важливу роль в осмисленні специфіки предмету, в окресленні його методологічних засад. Світова література є одним із розділів літератури загалом, отож належить до циклу гуманітарних наук, що репрезентують гуманітарне знання. Саме тому викладання світової літератури проектується на наукову парадигму і потребує знання та розуміння основних принципів освітньої діяльності.

В чому полягає необхідність методологічної основи методики викладання світової літератури? Для здійснення професійної діяльності (тут: викладання світової літератури у вищому навчальному закладі чи середній загальноосвітній школі) потрібний добір вже наявних і розробка цілком нових засобів, прийомів, операцій, обґрунтування певних технологій. Людина задля здійснення своїх фахових намірів повинна слугуватися водночас власним розумом та інтелектуальними надбаннями культурно-історичного середовища. На думку Гегеля, будь-який комплекс пізнавальних засобів є вивертом людського розуму, який стоїть між ним і об'єктом його діяльності.

Методологія викладання світової літератури – самосвідомість літературознавства у системі його ключових дисциплін (історія літератури, теорія літератури, літературна критика) та низки допоміжних (компаративістика, текстологія, історіографія тощо), а також у поєднанні з багатьма відгалуженнями гуманітарного знання загалом.

Методологія викладання світової літератури – вчення про наукові методи пізнання літератури як мистецтва слова, система самих методів (основних підходів і прийомів дослідження літературного твору).

Методологія викладання світової літератури – галузь наукових знань, яка вивчає засоби (знаряддя, наочність та інші матеріальні й нематеріальні чинники для забезпечення дії або сприймання чогось – те, чим або за допомогою чого виконується завдання), передумови та принципи організації пізнавальної й практично-перетворювальної діяльності й виконує роль підвалин наявних дисциплін.

Методом у цьому контексті є певний спосіб пізнання твору чи спосіб його дослідження. Специфіка конкретного методу у викладанні світової літератури визначається знанням дослідника про предмет (тобто літературний твір),

³ Мірошніченко Л. Методика викладання світової літератури. – С. 8-11.

- Університет повинен розв'язати важке і в сьогоденні реаліях справді непосильне завдання – зуміти втримати крихкий баланс між тиском зовні та дотриманням валідності внутрішніх академічних цінностей.
- Девальвація академічних цінностей на тлі жорсткого прагматичного підходу до освіти та науки породжує проблему, з якою раніше Університет не стикався через цілу низку причин – це питання кадрової політики, якості навчання та викладання.
- Засновники філософського дискурсу ідеї університету заклали такі визначальні принципи університетського життя: 1) органічна єдність процесу викладання та дослідження – теза про поширення знання через навчання та його поглиблення через дослідження; 2) незалежність від різних форм зовнішнього тиску – теза про те, що Університет не визнає в своєму середовищі жодних авторитетів і поважає тільки істину в її безконечних формах, або, інакше кажучи, принцип автономності управління.
- Академічна свобода вимагає тривалих традицій та культури її гідного пошанування. Оскільки принцип розвитку освіти надзвичайно простий: школа чи університет значно більше залежать від громадської атмосфери, в якій вони сукупно існують, ніж від атмосфери педагогічної, що штучно утворюються в її стінах.

*Марія Зубрицька.
Філософський дискурс ідеї Університету:
в складних лабіринтах пошуку істини*

підходом до вивчення його сутності, особливостей та функціонального призначення, можливістю використання певного набору аналітичних процедур.

Метод визначає напрям конструктивної діяльності викладача, мотивує цілий ряд організаційних елементів, проектує комунікативну модель від усвідомлення задуму до аналізу результатів здійснення цього задуму.

Таким чином, методологія викладання світової літератури забезпечує можливість передати знання про літературу та знання самої літератури в сукупності методів та прийомів освітньої діяльності. Для цього використовуються апробовані правила, усталені вимоги до розумової та практично-пізнавальної діяльності.

Методологія викладання літератури передусім «виростає» із глибин основної науки, науки, що визначає пріоритети світосприймання, світовідчуття та світорозуміння – філософії. Як «любов до мудрості», як основа усіх наук в їх новочасному форматі, саме філософія є безпосередньою передумовою формування методологічних засад викладання світової літератури. Численні праці Е. Канта, Ф. Шлейєрмахера, Й.-Г. Фіхте, Г.-В.-Ф. Гегеля, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Вольтера, К.А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, О. Конта, Дж.С. Мілля, Г. Спенсера, С. К'єркегора, Г. Сковороди засвідчують важливість та актуальність проблем передавання та примноження знання, втілюють цікаві ідеї щодо освіти і виховання, формування особистості, визначення її місця в житті.

Дослідник і викладач філософії та педагогіки *Еммануїл Кант* (професор Кенігсберзького університету) зосереджував увагу на проблемах формування «морального почуття» особистості як найскладнішому і найважливішому завданні, яке стоїть перед людством. Дещо ширше цю проблему розумів та вивчав Фрідріх Ніцше, який вважав, що проблема падіння загальної культури молоді зумовлена надмірною спеціалізацією освітніх закладів, скороченням годин на гуманітарні дисципліни, занедбанням морального виховання молоді загалом.

Культурологічні чи соціально-політичні підходи значно вплинули на витоки методології викладання літератури. Так, на переконання *Йоганна-Готліба Фіхте*, освіта є засобом оволодіння національною культурою, а через неї – культурою загальнолюдською.

Натомість позиція *Клода Адріана Гельвеція* зумовлена проектуванням політики на сферу наукового пізнання: «гіркий досвід людства переконав, що кожна нова соціально-економічна система, яка бере владу, з часом перетворюється на механізм політичної деспотії, підпорядковуючи собі науку. З великою енергією та планомірністю будується виважена система виховання й освіти, яка впливає на психіку поколінь. Покоління виховувалися за зразком, запропонованим цією системою»⁴. Така думка домінує у концепції Фрідріха Шлейєрмахера (послідовника Гельвеція), який був переконаний, що освіта і виховання тісно пов'язані з політикою і віддзеркалюють суспільний та державний устрій країни.

Історико-суспільний підхід також знайшов своє відображення як у філософських системах, так і в становленні парадигми методологічного забезпечення викладання літератури. *Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель* переконував, що людина є «продуктом історії», її творцем: «Кожна людина – син

⁴ Мірошніченко Л. Методика викладання світової літератури. – С. 12.